11 ДӘРІС

ҚАЗАҚСТАН АЗАМАТТЫҚ-САЯСИ ҚАРСЫЛАСТЫҚ ЖЫЛДАРЫНДА

1918–1920 жж. азамат соғысы • Қазақ АКСР-ының құрылуы • 1921–1922 жж. аштық • ЖЭС • ұжымдастыруға бетбұрыс

Қазақстан тарихы

Дәрістің логикасы

1. **1916 көтерілісіне берілген бағалар**
2. **Қазан төңкерісінен кейінгі саяси ахуал**
3. **Әлеуметтік және ұлттық факторлар**
4. **Азаматтық қарсыластықтың тарихи маңызы**

КІЛТ СӨЗДЕР

- **әскери коммунизм**
- **саяси қақтығыс**
- **ұлттық қозғалыс**

Мақсат: саяси күштердің күресін және оның әлеуметтік, экономикалық, саяси салдарын талдау.

1916 жылғы көтеріліске берілген бағалар

ТАРИХИ ЖАД

1916 жылғы оқиға кейінгі саяси пікірталастарда әр кезеңде әртүрлі бағаланды.

көтеріліс

Ұлттық қозғалыс

Дәрістегі негізгі міндет

1916 жылғы көтерілістің себептері, қозғаушы күштері, басталуы, барысы және негізгі кезеңдерін тәуелсіздік жылдарындағы зерттеулер негізінде түсіндіру.

Талдау сұрағы: Оқиғаны бағалауда тарихи кезең мен зерттеу тәсілінің ықпалы қандай?

Азамат соғысының басталуы

1918 **көктемі**

Чехословак корпусының бүлігі
Қазақстандағы саяси жағдайды күрт өзгертті.

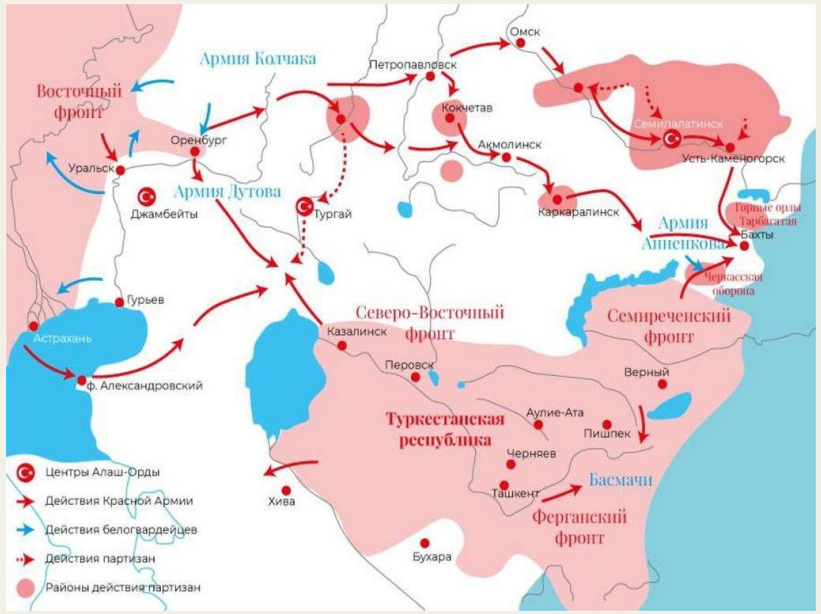

Петропавл

Көкшетау

Ақмола

Атбасар

Павлодар

Семей

Ақтар қозғалысының тіректері: Орал, Сібір, Орынбор және Жетісу казак әскері.

Қарсыласушы күштер және майдандар

БАТЫС

Дутов әскерлері
Орал бағыты

СОЛТҮСТІК

Колчак әскері
Солтүстік және Солтүстік-Шығыс

ЖЕТІСУ

Анненков топтары
Жетісу майданы

Қазақстанда ақгвардияшыларға қарсы Орал, Ақтөбе және Солтүстік Жетісу майдандары құрылды.

Алашорда және азамат соғысы

Алашорда ұстанымы

- Самарадағы Құрылтай жиналысы комитетімен байланыс
- Дутовпен және Колчакпен байланыс орнату
- Негізгі мақсат — қазақ автономиясына қол жеткізу
- 1918 ж. Алаш аумағында Кеңес үкіметі заңдарының күшін жою туралы жарлықтар

Әскери құрылымдар

Батыста, Торғайда, Қостанайда, Семейде Алаш атты әскер полктері құрылып, Қызыл Армияға қарсы күреске қатысты.

Сонымен бірге қазақ еңбекшілерінен Қызыл әскер полктері де құрылды. 1918 жылдың күзінде Бөкей ордасында алғашқы Қазақ Қызыл әскер полкі құрылды.

1919–1920: әскери-саяси бетбұрыс

1919 ж. жаз

Колчак армиясының негізгі күштері күйретілді

1919 ж. аяғы

Қазақстанның негізгі территориясы ақтардан босатылды

1920 ж. сәуір

Жетісудағы ақгвардияшылардың соңғы тірегі жойылды

Дутов пен Анненков Қытайға қашты.

Кеңес өкіметінің Қазақстанда орнығуы

БЕЙБІТ ЖОЛМЕН

Сырдария, Ақмола облыстарының және Бөкей ордасының көптеген аудандарында большевиктік күштер басым болды.

ҚАРУЛЫ КҮРЕСПЕН

Торғай, Орал, Семей және Жетісу облыстарында қарулы қарсылық күшті болды.

Негізгі тұлғалар

Жетісу: Бокин, Рысқұлов, Масанчи, Розыбакиев, Ораз Жандосов және т.б.

Торғай: Жангелдин, Амангелді Иманов.

Орталық: Сәкен Сейфуллин, Нығмет Нұрмақов және т.б.

Батыс: Сейітқали Меңдешев, Әбдірахман Әйтиев және т.б.

Тұрар Рысқұловтың автономия идеясы

1920 **қаңтар — Түркістан коммунистік партиясының V конференциясы**

- «Түрік Кеңес республикасы» атауын ұсынды
- Түрік халықтарының коммунистік партиясын дербес ету
- Мұсылман түрік армиясын құру
- Бөлек Конституция қабылдау
- Сыртқы істер, әскери қызмет, қаржы және сауданы өз құзырында ұстау

Нәтиже

Фрунзе қарсы болды; Ленин мен Сталин оны қолдады. Түркістанның Ресейден бөлініп кетуінен қауіптенген билік Рысқұловты басқа қызметке ауыстырды.

автономия

орталықтану

Қазақ АКСР-ының құрылуы

26 ТАМЫЗ 1920 — **Қазақ АКСР-ын құру туралы декрет**

4 ҚАЗАН 1920

Орынборда Қазақ АКСР-ының құрылтай съезі өтті.

БАСШЫЛЫҚ

ОАК төрағасы — Сейітқали Меңдешев

ХКК төрағасы — Радус Зенкович

ЖЕР МӘСЕЛЕСІ

Ертістің оң жағалауы, Кенді Алтай, Каспий жағалауы үшін тартыстар болды; қазақ қайраткерлері тарихи жерлердің тиесілігін дәлелдеді.

«Әскери коммунизм» саясаты

1918–1921 **наурызға дейін**

ТӘРКІЛЕУ

мал, азық-түлік, киім-кешек және қаражатты ақысыз алу

ҰЛТТАНДЫРУ

өндіріс пен меншікті мемлекеттік бақылауға алу

ӘСКЕРИ ҚАЖЕТ

ресурстарды майдан мен мемлекетті қамтамасыз етуге жұмылдыру

Салдары: халық шаруашылығына ауыр соққы, аштықтың кеңеюі және әлеуметтік шиеленістің күшеюі.

1921–1922 жж. аштық

СЕБЕПТЕР

- қуаңшылық және қатал қыс
- азық-түлік пен малдың тартып алынуы
- азық-түлік тапшылығы
- шаруашылықтың соғыс салдарынан күйреуі

САЛДАРЫ

Аштық ауру мен өлім-жітімді күшейтті; балалар үйіне түскен балалар саны да артты.

Дәрістегі деректер

1921 ж. қараша – 1922 ж. шілде: Орынбор, Орал, Ақмола және Ақтөбе губернияларында аштықтан 37 657 адам өлгені көрсетіледі.

1922 ж. наурызына дейін балалар үйіне орналастырылған балалар саны 480 мыңға жеткені көрсетілген.

ЖЭС: экономиканы қалпына келтіру

1921 **наурыз — X партия съезі**

САЛҒЫРТ → САЛЫҚ

заттай салыққа көшу

ШАҒЫН ЖЕКЕ МЕНШІК

ұсақ кәсіпшілікке рұқсат

МЕНШІКТІҢ ӘРТҮРЛІЛІГІ

мемлекеттік, жеке, кооперативтік

ҚАЛПЫНА КЕЛУ

шаруашылықты жандандыру

ЖЭС қысқа мерзім ішінде экономикалық табыстарға жеткізді; дәріс материалында оның 1929 жылға дейін қолданылғаны көрсетіледі.

«Қосшы» одағы

1921

Ораз Жандосовтың басшылығымен

құрылды

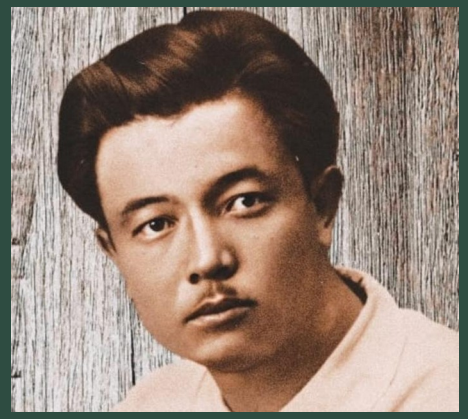

Негізгі қызметтері

- кедейлерге жер бөліп беруге жәрдемдесу
- еңбекшілердің саяси сана-сезімін көтеру
- мәдени дәрежені арттыру
- мемлекеттік шаруашылық құрылысқа тарту

Ұжымдастыруға бетбұрыс

1927 → 1928 → 1929 — **партиялық шешім → бай шаруашылықтарын тәркілеу → «Ұлы бетбұрыс»**

1928 **2%**

колхоздарға біріккен шаруа қожалықтары

1930 **50%**

колхоздарға бірігу

1931 **65%**

колхоздарға бірігу

Дәріс мәтінінде ұжымдастырудың көшпелі тұрмыс пен дәстүрді ескермей, зорлықпен жүргізілгені көрсетіледі.

Ұжымдастырудың әлеуметтік-экономикалық апаты

МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ

1928 ж. — шамамен 40 млн мал
1933 ж. — шамамен 5 млн мал

1932 ж. ақпанға дейін колхоздардағы малдың 87%-і апатқа ұшырағаны көрсетілген.

НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕР

- мәжбүрлі ұжымдастыру
- күштеп отырықшыландыру
- мал-мүлікті тәркілеу
- салық қысымы
- аштық және демографиялық шығын

Наразылық және шаруалар көтерілістері

1929–1932

Көптеген аймақтарда шаруалар көтерілістері болды.

- Бостандық ауданы
- Бетпаққара
- Созақ
- Қызылқұм
- Ырғыз
- Маңғыстау

БАСЫП-ЖАНШУ

Көтерілістер арнайы әскери бөлімдер күшімен басылды.

5 551 **адам сотталды**

883 **адам атылды**

Азаматтық-саяси қарсыластықтың тарихи маңызы

Дәріс мазмұны бойынша кезеңді түсіндіруде әскери-саяси күрес пен әлеуметтік-экономикалық дағдарыстарды өзара байланысты қарастыру маңызды.

Қорытынды

Негізгі тұжырымдар

- 1918–1920 жж. азамат соғысы Қазақстандағы саяси күштердің қарулы қақтығысын күшейтті.
- Алашорда автономия идеясы үшін әртүрлі саяси күштермен байланыс орнатты.
- 1920 ж. Қазақ АКСР-ының құрылуы кеңестік мемлекеттік жүйенің институционалдық негізін қалыптастырды.
- «Әскери коммунизм» және 1921–1922 жж. аштық қоғамға ауыр салмақ түсірді.
- ЖЭС шаруашылықты уақытша жандандыруға мүмкіндік берді, бірақ кейін ұжымдастыру саясаты жаңа дағдарысқа әкелді.
- Ұжымдастыру мен зорлық саясаты халықтың әлеуметтік-демографиялық жағдайын түбегейлі өзгертті.

Әдебиеттер

1. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. – Алматы, 1995.

2. Алаш қозғалысы. Движение Алаш. Құжаттар мен материалдар жинағы. Т. 1–4. – Алматы, 2004, 2005, 2010.

3. Нұрпейісов К. Алаш һәм Алашорда. – Алматы, 1995.

4. Қазақ ұлт-азаттық қозғалысы. II кітап. – Алматы, 2016.

5. Аманжолова Д. Движение Алаш в 1917 году. – М., 1992.

6. Қазақстанның қазіргі заман тарихы. Хрестоматия (1917–1939). 1 т. – Алматы: Қазақ университеті, 2007.

7. Қазақстан тарихы. 5 томдық. 3-том. – Алматы: Атамұра, 2002.

8. Қазақстан (Қазақ елі) тарихы. 3-кітап. – Алматы: Қазақ университеті, 2016.

9. Қазақстанның қазіргі заман тарихы. Оқулық. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.

10. Қазақстанның қазіргі заман тарихы. Дәрістер курсы. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.

НАЗАРЛАРЫҢЫЗҒА

РАҚМЕТ!

11 дәріс • Қазақстан азаматтық-саяси қарсыластық жылдарында